

Tarih Okulu
Sonbahar 2009
Sayı V, 57-67.

İNSANİ AÇIDAN TARİHÇİNİN TARİHİ: BİR ÖĞRENCİSİNİN GÖZÜYLE İSMAİL AKA

Mustafa ALİCAN*

Biyografik bir metin kaleme alırken en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan birinin de “tarafsızlık ilkesi”ne riayet etmek olduğu söylenir. Bu tür bir ilkenin kim tarafından, nasıl ve hangi hakla saptanacağı şeklindeki haklı soruyu bir tarafa bırakırsak, çok hoş bir yanılsamadır bu. Tarafsızlık iddiası ile kalemi eline alan bir yazarın ileri sürdüğü argümanlar için özel bir zırh olma işlevi görür ve hem metni hem de yazarı “eleştirilerden” korunaklı hale getirir. Oysa içeriği belirsiz bir yöntem olarak tarafsızlık, araştırma nesnesine büyük ölçüde (gizli/açık) hayranlık ya da nefret ile yaklaşımdan kurtulması pek de mümkün olmayan (ya da çok zor olan) biyografin sahip olabileceği bir şey değildir. Özellikle “Armağan” çalışmalarında, bu tür bir tarafsızlık arayan gözlerin, beyhude bir çabanın yorgunluğundan başka bir kazanç elde etmeleri mümkün değildir. Tüm bunlardan sonra, bu metnin okurları bilmelidirler ki, okumakta oldukları metin tarafsızlık ilkesini benimsemiş bir metin değildir. Zaten benimsemesi de gerekmemektedir. Postmodern düşünme biçiminin bilgiyi görecelileştirdiği çağımızda, (değerlerle yüklü bir) tarafsızlığın yeri yoktur. Öte yandan, serbest ve yazarının ruh gözünü yansıtan bir üslupla kaleme alınan bu metin, daha ziyade edebi bir metin olma iddiasında olup, bunun dışında bir şey sunmayı da vaat etmemektedir. Salt duygu ya da salt düşünce olmayan bu satırlar, genç bir tarihçinin, ustasına hayran bir çırağın parlayan gözlerinden yansıyan duygu-düşüncelerdir. Yazının metodolojik anlamda belli bir yöneme dayanmaması –ya da yöntemsizlik yöntemine dayanması- bir tür

* Arş. Gör. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı. Metni okuma ve değerlendirme inceliğini gösteren değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ersan’a ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Cüneyt Kanat’a, ön-okumaları gerçekleştiren sevgili dostlarım Arş. Gör. Gaye Yavuzcan, Arş. Gör. Gökhan Kağnıcı ve Arş. Gör. Aytunç Ülker’e minnettar olduğumun bilinmesini isterim.

Mustafa Alican

aforizma üslubunun benimsenmek istenmesinden kaynaklanmaktadır ve tamamıyla öznel olabilme kaygısının ürünüdür.

Bu yazı, uzun yıllar Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde bölüm başkanı ve öğretim üyesi olarak çalışan, birçok önemli eser kaleme alan ve ardında, soluğunu gelecek kuşaklara taşımaya yetenekli olan sayısız öğrenci bırakarak geçtiğimiz günlerde emekli olan Türkiye'nin en önemli tarihçilerinden Prof. Dr. İsmail Aka hakkındadır.

Yaşayan Türk tarihçilerinin en önemlilerinden biri olup alanında dünya çapında haklı bir üne sahip olan Prof. Dr. İsmail Aka'nın *rahle-i tedrisat*ından geçme onurunu yaşamış (geç dönem) bir öğrencisi olarak, böyle bir metin kaleme almaya teşebbüs etmenin bile benim için ne kadar zor ve sakınlı bir iş olduğunu söylememe gerek yoktur sanırım. Ancak, İsmail Aka'nın, aynı zamanda öğrencilerinin de öğrencisi olan bir üçüncü kuşak mensubu ve kendisi ile emeklilik öncesi son yıllarında tanışmak şansına erişip gerek lisans, gerekse doktora derslerinde engin tarihsel bilgisi ve kuşatıcı entelektüel birikiminden yararlanmış bir öğrencisi olarak, kendimi bundan alıkoyamadığımı açık yüreklilikle itiraf etmeliyim. Ayrıca, doktora derslerimiz sırasında, öğrenci azlığından kaynaklanan bir “erişme kolaylığı” ile hocamız ile kurma olanağını elde ettiğimiz yakınlığın da beni cesaretlendirdiğini eklemeliyim.

Bölüm Başkanı'nın Odası

Üniversiteye, tarih bölümüne kısa süre önce gelmiş şaşkın bir öğrenci olarak maruz kaldığım çok yönlü ideolojik propagandanın (bin bir türlü siyasal fraksiyon fakültelerin önlerinde öğrenci avına çıkar, gelenin geçenine eline bildiriler sıkıştırılır, üniversiteye yeni gelen genç öğrenciler, şu ya da bu ideolojinin ülkeyi kurtaracağına ikna edilmeye çalışılırdı) beni savunmaya çekilmeye (yurt odasına kapanarak kitap sayfalarının arasında ne olduğunu bilmeden bir şeyler aramak) zorladığı bir dönemde, babacan ve şefkatli görünüşünden de cesaret alarak odasına gittiğim ve tüm bu karmaşa karşısında bana yol göstermesini istediğim bir hocam, halen kulaklarımda çınlayan şu sözleri söylemişti bana:

“Çok büyük bir sorumluluğun var senin. Önce derslerine çalışacak ve kendini geliştireceksin, daha sonra donanımlı ve kaliteli öğrenciler yetiştireceksin. Kısmetse eğer çocukların olacak, onları da dosdoğru yetiştireceksin ve bu şekilde görevini tamamlamış olacaksın. Sen sorumluluğunu

yerine getirirsen, ülke de dünya da kurtulmuş olacak. Bundan başka bir sorumluluğun kesinlikle yok senin, sorumluluklarını yerine getirmeyi ihmal ederek başka işlerin peşinden koşarsan, sorumluluklarından da kaçmış olursun, bunu asla aklından çıkarma!”

Bunları söyleyen, görece uzun boyu, dik yürüyüşü ve sert yüz hatlarıyla, daha sonra yıllarca kendisinden ders alacağım İsmail Aka’ydı. O gün, odasının kapısında yazan ismini ilk kez duyduğum/gördüğüm hocamın sözleri, bir daha asla aklımdan çıkmadı ve kendimi “sorumluluklarımdan kaçma” eğilimi içinde yakaladığım her anda, yüksek sesle tekrarladım bu sözleri kendime. Şimdi hayıflandığım ve üzüldüğüm şey, üniversiteye yeni gelen sayısı belirsiz *rotasız-öğrencinin* yalnızca böyle bir diyalogdan/nasihatten mahrum olduklarından dolayı (benim rastlantısal olarak hocamla karşılaşmam gibi, yine rastlantısal olarak başka şey/kimselerle karşılaşan birçok kişi tanıyorum, herkes tanır) hayatlarının kaymasına tanıklık etmemdir.

İsmail Aka’nın aklımda kalan en eski görüntüsü, dört duvarı kitaplıklarla çevrili olup, kitaplıkların her rafı, hatta çalışma masasının ve odanın ortasındaki alçak sehpanın üzerinin bile kitaplarla tika basa dolu olduğu üniversitedeki hüzünlü odasında ayakta duran ve gözlerimin içine bakarak alçak sesle yukarıdaki sözleri söyleyen o huzurlu ve (benim için) unutulmaz andaki güçlü görüntüsüdür.

Akademisyen Ahlakı

Lüks otellerde konferanslar, sempozyumlar, kongreler düzenleyen, beş yıldızlı otellerde “bilimsel konaklamalar” yapan, Diyarbakır ile ilgili doktora tezini Fransa’da, Trabzon ile ilgili olanını İtalya’da ya da Bursa tarihi ile ilgili olanını Almanya’da (bu örnekler tamamıyla rastlantısaldir, herhangi bir göndermeleri yoktur) hazırlayan, sahillerde ve dağlarda bilimsel toplantılar düzenleyerek (tüm bunların tamamıyla görüngüsel etkinlik örüntülerine dönüştüğü durumlardan söz ediyorum) bilim dünyasına “katkı sağlayan” *Homo Academicus*’un kendisini bir tür üst-sosyal sınıf olarak görme eğiliminde olduğu günümüzde, “akademisyen ahlakı” şeklinde isimlendirilebilecek bir cevherin pek az kişide olduğunu söylemek gereksizdir. Kuşkusuz insanlardan herhangi bir ahlak ile ahlaklanmalarını beklemek anlamsızdır ve dahi böyle bir şeyi beklememek gerekir, ancak söz konusu bir ahlaki “halin,” insanın, konuşmak, yürümek, ders anlatmak ya da insanlarla konuşurken nazik olup kırıcı

davranmaktan uzak durmak da dahil olmak üzere tüm hallerine sinen bir tarafının var olduğu da inkar edilemez.

İsmail Aka, sayıları pek fazla olmayan alçakgönüllü “gerçek bilgi sevdalıları”ndan biridir. Ona göre, akademisyenin sosyal duruşu, uzmanı olduğu bilgi alanının itibarını azaltan/çoğaltan bir unsurdur. Öte yandan akademik çalışma alanının “itibarı” ile akademisyenin “sosyal itibarı” arasında da bir paralellik vardır. Bir tür akademisyen ahlakından yoksun olan akademisyenlerin, bir yandan kendi itibarlarını zedelerken bir yandan da sosyal bilimin itibarını yerle bir ettiklerini düşünür. Akademik bir ahlaka sahip olmak, belli bir düşünme yöntemine sahip olmakla yakından ilgilidir. Bu düşünme yönteminin ideolojik anlamda şu ya da bu temel üzerinde yükselmesinin/yükselmemesinin pek bir anlamı yoktur. Asıl anlam, hakkaniyetten sapmaya engel olabilecek herhangi bir yöntemin benimsenmesinde yatmaktadır. Aka’ya göre, akademisyen, kendi çalışmalarına karşı da dahil, eleştirel olmalıdır. Sosyal ya da akademik anlamda herhangi bir hakikatin kendi uhdesinde olduğunu düşünen bir akademik düşünme biçimi, aynı zamanda kendisini de dar bir çerçeve içine hapsedeceği için, kaçınılması gereken bir şeydir.

İsmail Aka, gerek öğrencileri ya da idari denetimi altında bulunan meslektaşları, gerek fakültenin memurları ya da dışarıdan gelmiş olan herhangi bir düzeydeki herhangi bir misafir olsun, odasına gelen herkesi, son derece nazik ve samimi bir biçimde ağırlar ve herkesin sorunları ile ilgilenmeye özen gösterir. Özellikle öğrencilerine karşı son derece şefkatli ve duyarlıdır. İsmail Bey, herhangi bir kimse ile herhangi bir konuyu konuşurken, muhatabının bir tür eziklik duygusuna kapılmasına neden olacak kadar naziktir. Lisans birinci sınıfta okuyan bir öğrenci, profesör, kat görevlisi, bölüm sekreteri ya da dekan fark etmez, her zaman “siz” diyerek (nasılsınız?) konuşur. Anca bu mesafe, hiçbir zaman samimiyetine halel getirmez Hoca’nın, çünkü onun bu özelliğini açıklayabilecek olan kelime resmiyet değil, ciddiyettir.

Akademisyenin çevresiyle kurduğu ilişkiler, onun düşünsel evreninin ve ahlaki zemininin de taşıyıcısı/dağıtıcısı olduğu için, Aka’nın çevresinde bulunan (adeta) metafizik iletişim halesi, sosyal bilimsel eğitimin bir tür hoca-çırak ilişkisi olduğunun en görkemli kanıtlarından biri olarak, yıllardan beri bir “ekol enerjisi” üretmektedir. Birçok öğrencisinin, kendisini, özel meselelerini anlatacak kadar kendilerine yakın bulmasının en önemli nedenlerinden biri olan şefkatin, birçok öğrencisinin benimsemekte herhangi bir sakınca görmediği

Hoca'nın tarihçilik misyonunun aktarımını sağlayan en önemli lokomotif taşıyıcı olduğunu düşünüyorum.

İsmail Aka ve Tarih

Lise eğitiminin ardından 1961 yılında Hukuk Fakültesi giriş sınavını kazandığı halde, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni tercih etmesinden de açıkça anlaşıldığı gibi, İsmail Aka'nın tarihe olan tutkunluğu, çok genç yaşlarında ortaya çıkan bilinçli bir yönelimdir. 1924 yılında mübadele sonucu Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen bir ebeveynin 1942 yılında İzmir'de (Kemalpaşa-Ulucak) doğan çocuğu ve kederli mübadele öyküleri ile büyümüş birisi olarak Balkanlar tarihine büyük ilgi duyması "o köyün unutulmamasına" yönelik nostaljik bir tutku olarak görülebilirse de, Kuşadası ve Torbalı'da gerçekleştirdiği ortaöğrenim ve İzmir'deki lise öğrenimi sırasında gerçekleştirdiği "yoğun tarihsel okumalar," disiplinli anlamda tarihe yönelmekte olan ilgisini de biçimlendirmiştir.

Fuad Köprülü ve Osman Turan gibi muhafazakâr milliyetçi düşünce damarının önemli temsilcilerinin düşünce ufkundan beslenen İsmail Aka'nın ortaçağ tarihi alanına yönelmesi, hocası Akdes Nimet Kurat'ın etki ve yönlendirmeleri ile gerçekleşmiştir. Ünlü tarihçi Faruk Sümer'le yoğun bir çalışma dönemi geçiren Aka, lisans eğitiminin ardından bir süre Hatay'da öğretmenlik yaptıktan sonra üniversiteye asistan olarak kabul edilmiştir. Sonraki yolların yetkin Memlûk tarihçisi Kazım Yaşar Kopruman ile teşrik-i mesai ettiği, fakültenin imkânsızlıklarından dolayı bir süre birlikte kütüphanede çalıştıktan sonra fakülteye "az uğrayan" Kurat'ın odasında çalışma imkânı buldukları (bir yandan da öğrenci olaylarının çıktığı, birçok öğrencinin siyasal ideolojilerin neden olduğu acı dolu çatışma ortamında hayatını kaybettiği, silahlı militanların fakülte koridorlarını bir tür karargâh olarak kullandıkları ve eğitimi felce uğrattıkları) bu zorlu dönemde, yoğun bir şekilde çalışmalarını devam ettirmiştir. Daha sonraki yıllarda yaklaşık iki yıl İran'da bulunarak hem Farsça'sını geliştirmiş, hem de uzmanlık alanı olan tarihsel coğrafyada incelemelerde bulunmuştur. O dönemlerde uygulanan rotasyon sonucu profesör unvanı ile geldiği Ege Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiş, üniversitenin (ülkemizde oldukça az kişinin çalışmaya gönüllü olduğu) ortaçağ kürsüsünü, Türkiye'nin en önemli ortaçağ tarihi çalışmaları laboratuvarı haline

getirmiştir. Onun yetiştirdiği ortaçağ tarihçileri sayesinde, Türkiye'deki ortaçağ tarihçiliği, artık eskisi kadar "öksüz" değildir.

İran, Afganistan ve Orta Asya'da uzun süre incelemelerde bulunan İsmail Aka'nın tarih anlayışı, bu "tarihsel seyahatlerin" sağladığı geniş ölçekli vizyonun getirileri ile biçimlenmiştir. Onun, seyyah misali yıllar yılı uzmanlık alanı ile ilgili coğrafyada yaptığı "keşifler," pek az tarihçiye nasip olmuş olan bir bakış açısı geliştirebilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Aka, klasik tarihçilik anlayışının, belirlenmiş bir çerçevenin ötesini belli bir merkeze konumlanarak yorumlamaya girişen yöntemini olumsuzlamıştır. Ona göre, halen birçok tarihçinin ve tarih anlatısının sırtını dayamaktan vazgeçmediği, çeperin merkez üzerinden yorumlanması yöntemi, merkezin çepere kaydırılması ve merkez olmaktan çıkarılarak çeperleştirilmesi, buna bağlı olarak da çeperin merkezleşmesi halinde farklı sonuçlar üreteceği için sorguya çekilmelidir. Örneğin Osmanlı tarihini İstanbul (Osmanlı) merkezli bir okumaya tabi tutmak ile Tebriz (Safevi) merkezli bir okumaya tabi tutmak tamamen farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yine Moğol tarihini Bağdat'tan okumak ile Karakorum'dan okumak farklıdır. Bu düşünce, aynı zamanda, genel anlamda siyasal/dinsel güç odakları tarafından üretilen metinlerden müteşekkil olan ortaçağ tarih külliyyatının "kendini merkeze alan" tutumunun modern tarihçiler tarafından tuhaf bir "taraf tutma saplantısı" ile devralınmasına yönelik bir eleştiri olarak da görülebilir. Sonuçta Osmanlı tarihi ile ilgili metinler üzerinden oluşturdukları Türk ve Sünni bir hat ile Safevileri eleştiri nesnesi haline getirebilen tarihçilerimizin var olduğunu hepimiz biliyoruz.

Aka'nın tarihçilik anlayışı, çok daha kuşatıcı analiz çerçeveleri varken, sınırlarını mevcut dünya görüşümüzün biçimlendirdiği bir tarihsel analiz çerçevesini kullanmanın sakıncalarını ortaya koyar. Onun düşüncesi, tarihin, dönemin siyasal iktidarlarının ürettiği dünya görüşü ve bilgi birikimi üzerinden değil de, farklı siyasal iktidarların tahakküm alanlarına dağılmış bile olsalar, özsel anlamda herhangi bir farklılığa sahip olmayan (ya da farklılıkları benzerliklerinden az ve görece önemsiz olan) sosyal gruplar üzerinden okunma/anlaşılma/üretileme girişiminin, her zaman birincisinden çok daha kuşatıcı, anlamlı ve gerçekçi olacağı yönündedir.

Aka'nın Dersleri ve Metodolojisi

Üniversitedeki ders ortamının ve hoca-öğrenci ilişkilerinin bir ortaokul ya da lisedeki gibi olmadığı/olmaması gerektiği her türlü izahtan varestedir. İdeal olarak, üniversite öğrencisinin, okumakta olduğu bölüme bilinçli bir tercihin sonucu olarak gelmesi, bölümün temel işlevini belli ölçüde biliyor olması ve dersleri, “tarihsel olay ve yaşanmışlıkları öğrenmek”ten ziyade, büyük hocaların feyzini taşıyan hocalarının kendisine bir “pencere,” yeni bir pencere açması olarak görmesi beklenir. Bu açıdan bakıldığında, denilebilir ki, üniversitenin öğrenciye vermesi gereken şey, metodolojik düşünme ve çalışma yöntemleri ile ilgili birikim olmalıdır. Söylediğimiz gibi, bu, ideal olandır. Ancak herkesin de malumu olduğu gibi, ülkemizde, üniversite ve bölüm seçimleri tamamıyla rastlantısal bir yöntem üzerinden yürütüldüğü için, bizim açımızdan, örneğin “tarih bölümüne gelen” bir öğrencinin, öncelikli olarak “tarihin bilincine” vardırılması gerekir. Çünkü bu tür bir temel olmadan “metodolojik düşünme ve çalışma yöntemleri”nin inşa edilmesi, yapının temeli mevcut olmadığı için mümkün değildir. Bundan dolayı, lisans dönemi genellikle söz konusu temeli inşa etme sürecidir. Öğrencinin tarihçilik vizyonunu edinmesi, lisansüstü eğitimine kalır. Fakat öte yandan, “tarihin bilincine vardırılma” sürecinin sonunda, lisansüstü eğitimi aşamasına gelindiğinde, elde kalan öğrenci sayısı bir elin parmaklarını geçmez.

Bu sorunun çözümü için, lisans öğrencilerini lisansüstü eğitime hazırlamaya yönelik bir yöntemin kullanılması gerekir. Bu tür bir yöntem, İsmail Aka'nın anlattıklarına göre, merhum Akdes Nimet Kurat tarafından uygulanmıştır. Kurat, lisans öğrencilerine çeşitli formlar doldurarak ve daha sonra onlarla birebir mülakatlar yaparak bir tür akademik yönlendirme çabası içinde olmuş ve bu çaba, Balkan tarihine ilgi duyan hocamızın, ortaçağ tarihçiliğinin en önemli isimlerinden biri olan İsmail Aka'nın akademik yönünün belirlenmesinde de kendini kanıtladığı üzere, başarılı olmuştur. Kurat Hoca'nın öğrencisi olan Aka'nın, buna benzer bir mesleki deneyimi hocasından devralıp lisans öğrencilerine “çeşitli kitaplar okuyarak bunların yazılı özetlerini hazırlama ödevi” vererek, birebir takibini yaptığı bu ödevler üzerinden öğrencilerini yönlendirmesi, yukarıda belirttiğimiz sorunun çözümü noktasında geliştirilmiş bir başka yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Aka'nın danışmanlığında hazırlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı da,

lisans düzeyinde bir şekilde yönlendirilen öğrencilerin, daha sonra ortaya koyacağı başarı oranını göstermesi açısından önemli bir göstergedir.

Halen birçok öğrenci yetiştirmeye devam eden birçok öğrenciyi yetiştiren İsmail Aka'nın, özellikle lisansüstü gruplarına verdiği dersler, şölen gibidir. Hoca'nın ortaçağ tarihine olan hâkimiyeti, onlarca yıllık mesleki hayatına dayanan tecrübeleri ve öğrencilerini araştırmaya yönelten tarzı, üretilmiş olan mevcut tarihsel bilginin tüketilmesinden ziyade yeni bir üretim sürecini beraberinde getirdiği için, öğrenci üzerinde, hızlı bir gelişim sürecini tetikleyici etki yapar. Yüksek lisans ya da doktora döneminde İsmail Aka'nın derslerini almış olan bir öğrenci, yoğun okumalar yapar ve çok katmanlı sosyal, siyasal ve ekonomik bir tarih birikiminden yararlanma imkânı elde eder.

Aka ile birebir yapılan derslerde, Osman Turan, M. Altay Köymen, Akdes Nimet Kurat, Faruk Sümer, Şerif Baştav, Firuzan Kınal gibi birçok ünlü tarihçinin önemli tartışmalar ürettiği 60'lı ve 70'li yılların, genç tarihçileri heyecan içinde bırakmaması mümkün olmayan "Dil-Tarih Ortamı"ndan feyz alınabilir ve öte yandan, uzun süre İran'da çalışmalar yapan, Afganistan'da ve Türki cumhuriyetlerde bulunan Aka'nın, yine heyecan verici, aydınlatıcı ve ufuk açıcı deneyimlerinden kâm alınabilir. Sonuçta Osman Turan ile İbrahim Kafesoğlu arasındaki dillere destan tatsızlığın ve Turan ile gözde öğrencisi Faruk Sümer arasındaki trajik ilişkinin birincil bir kaynaktan dinlenmesi ya da Emir Timur'un devletiyle, "Türkçe'ye yakın bir Farsça bilgisine" sahip olup uzun süre bölgede Timur'un izlerini süren birinci sınıf bir anlatıcının "tarihçiliği" üzerinden temas kurulması, herkesin de kabul edebileceği gibi, değerli bir şeydir.

İsmail Hoca'nın derslerinde, işlenmekte olan konunun sınırları esnektir. Tarihsel anlamda geçmişe ve geleceğe göndermelerde bulunularak yapılan derslerde, öğrencinin imgeleminde bir anlam dünyası oluşur. Timur'dan söz edilirken, modern Özbekistan'ın sosyal ve siyasal yaşamından, daha spesifik olursak, örneğin yeni evlenen çiftlerin Emir Timur heykelini ziyaret etmelerinden ve bu adetin, Özbeklerin bir ananesi haline geldiğinden söz edilmesi ya da İsmail Gaspıralı'dan ve gazetesi "Tercüman"dan söz edilirken, ortaçağda yaşamış bir İranlı şairin şiirinden (orijinal şekliyle) alıntılarla anlatımın desteklenmesi, yani tarihsel olgunun güncel ya da güncel olmayan unsurlarla çeşnilendirilerek çekici bir anlatıma büründürülmesi, dersi bir şölen haline getirir.

İnsani Açıdan Tarihçinin Tarihi: Bir Öğrencisinin Gözüyle İsmail Aka

Kaynak çalışmaları, İsmail Aka'nın metodolojisinde önemli bir yer tutar. Ortaçağ tarihçilerinin ve ilk Türk ortaçağ tarihçilerinin biyografilerine verilen önem ve bu doğrultuda, öğrencilerin ansiklopedi maddelerine yönlendirilmesi, tarihsel anlatının salt görüngüsel bir düzeyde/yüzeyde kalmamasını, çok katmanlı ve “insani” bir şekil almasını sağlar. Doktora derslerinde öğrencilere verilen ödevler, örneğin, “Türklerin İslamiyet Serüveni” ya da “İslam Medeniyetinin Çöküşü Meselesi” gibi gerçekten de disiplinler arası incelemelere ve yorumsal değerlendirmelere muhtaç olan tarihsel anlamda geniş kronolojik dilimler üzerinde kafa yorulmasını ve güncel de göndermelerde bulunarak düşünce üretiminin sağlanmasını, öğrencilerin dersin içerisine çekilerek düşünme eyleminin tekinsiz labirentine sürüklenmesini sağlar.

Aka'nın Kitap Tutkusu

İsmail Aka'nın kitaplar ile kurmuş olduğu ilişki, birçok insanın anlamakta zorlanacağı, birçoğunun ise bir tür kıskançlıkla karşılayacağı bir ilişki biçimidir. Üniversitedeki odası, yalnızca tarih disiplinine değil, felsefeden hukuka, edebiyattan sosyolojiye, filolojiden psikolojiye, hatta ziraatten biyolojiye kadar birçok farklı disipline ait kitaplarla tıka basa doludur. Şu anda birçoğu kütüphanelerde bile bulunmayan, hatta unutulmuş olan birçok önemli derginin tam koleksiyonu, örneğin altmışlı yıllarda herhangi bir gazetenin dağıttığı “Temel Kaynaklar” serisi ya da raflar dolusu şiir kitabı, “Bölüm Başkanı'nın Odası”nda mevcuttur. Aka'nın çalışma masasının çekmecesini, kitap künyeleri not edilmiş küçük fişlerle doludur. Herhangi birisinin (öğrencileri ya da arkadaşlarından) sözünü ettiği ilgisini çeken yeni bir kitabın künyesini derhal not ederek en kısa zamanda gözden geçirmesi, onun, her zaman disiplinli olan bilimsel tavırlarından yalnızca biridir.

Aka, odasına gelen öğrencilerine, her seferinde, neler yapmakta olduklarını (ilmi çalışma anlamında) ya da hangi kitabı okumakta olduklarını (bir sosyal bilimcinin kitap okumuyor olması onun için kabul edilebilir bir şey değildir) kesinlikle sorar. Öğrencilerinin ilgilerine ve hangi alanlarla ilgilendiklerine vâkıf olduğu için, ulaşılması gereken kaynaklar, araştırma eserler ya da makaleler (bilmem kaç yılında *Belleten*'de ya da başka bir yerde yayınlanan konu ile ilgili makale) konusundaki yönlendirmeleri ve tavsiyeleri ile onlara yol gösterir ve motivasyon sağlar. Hoca'nın en önemli özelliklerinden biri de, lisans ya da lisansüstü herhangi bir dersini alan bütün öğrencilere,

birinci ve ikinci dönemlerde dönem ödevi olarak bir kitap okuma görevi vermesi ve bu kitabın yazılı özetini istemesidir. Akademik bir alışkanlık olarak bu faaliyet, “birçoğu tarih bölümüne rastlantısal nedenlerle gelmiş öğrencilerin” kitap okuma alışkanlığına önemli katkı sağlamakta, sırf daha önce hiç tatmadıkları için okumanın zevkenden bihaber olan birçok öğrenci, bu dönem ödevleri sayesinde “okuma”yı keşfetmektedirler.

Birçok kitaba sahip olan ve memleketi Selçuk'ta kendi adına kurulan kütüphaneye on binin üzerinde kitap bağışlayan İsmail Aka'nın kitap tutkusu, yalnızca okumak ya da binlerce kitaba “sahip olmak”la sınırlı değildir. O, hem bizzat yazarak/çevirerek, hem de öğrencilerine önyak olarak birçok kitabın üretilmesine katkı sağlamıştır/sağlamaktadır. Ege Üniversitesi'nin Tarih Bölüm Başkanlığı'nı uhdesinde bulundurduğu dönem boyunca, bölümün akademik inceleme dergisi olan *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nin düzenli bir biçimde yayınlanmasını önemli bulmuş, öte yandan birçok akademik tarih dergisi için yürüttüğü hakemlik çalışmaları ile de sayısız tarihsel metnin kaliteli bir şekilde yayınlanması için bir tür bilirkişilik üstelenmiştir. Mükemmel Farsça'sı ile birçok kaynak metni dilimize aktaran ve birçoğunun da yetiştirdiği öğrenciler tarafından tercüme edilmesine önyak olan İsmail Aka, kendisini dünyanın en önemli isimlerinden biri haline getiren birçok kitap ve makale kaleme almış, dünyanın saygın bilimsel kurumlarında kendisine yer edinmiştir. Societas Iranologica Europa'nın (Avrupa İran Araştırmaları Enstitüsü) iki Türk üyesinden biridir (diğeri İlber Ortaylı) ve Türk Tarih Kurumu Yayın Kurulu üyeliği, Yürütme Kurulu üyeliği, Kültür Bakanlığı Yayın Danışma Kurulu üyeliği yapmıştır.

İsmail Aka, tutkusunu öğrencilerine aktarma konusunda da son derece başarılı olan bir kitap tutkudur.

Sonuç

“Armağan”ların, genel anlamda yararlı ve değerli ilmi derlemeler olmanın yanında, armağanın ithaf edildiği kişiye duyulan minnet ve vefa duygularını da kayıt altına alan metinler olduğu cümlelerin malumudur. Bu açıdan bakıldığında, armağanların, bu tür çalışmalar üretme çabası içinde olan araştırmacıların, armağanın muhatabı üzerinde daha insani bir düşünme pratiğini gerçekleştirme imkanı buldukları müstesna metinler olduklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla armağanlar, (çerçevesi konusunda uzlaşmak

pek mümkün olmasa da) nesnel olmanın önkoşul olarak kabul edildiği araştırma ediminin, araştırmacının öznel bakış açısının da dâhil olduğu bir süreç ile desteklendiği kolektif etkinlikler olarak görülmelidirler. Derlemede imzası olan kişilerin bakış açılarının, belli ölçüde armağanın ithaf edildiği kişiye yönelmesini de içeren bu tür etkinlikler, bir yanıyla psikolojik bir sürece de işaret etmeleri bakımından değerlidirler.

Armağanların psikolojik tarafına göndermede bulunduktan sonra, bu yazı ile ilgili olarak şöyle bir son yargıda bulunmak mümkündür: Okuduğunuz çalışma, İsmail Aka'nın "serbest, öznel, edebi ve insani" bir biyografisini kaleme alma amacını güden yazar tarafından, kişisel deneyimler ve algılamalar üzerine inşa edilmiştir. Nazara verilen biyografik verilerin tamamı İsmail Aka'nın anlatımlarından derlenmiştir ve yazarın gözlemleri ile harmanlanmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki, metin, anlatan ile anlatılanın sessiz/sözsüz işbirliği ile biçimlenmiştir ve genellemeler içinde boğulma tehlikesinden özenle kaçınıp özel olanı anlamaya çalışmayı şiar edindiğinden dolayı, ulaşmayı hedef edindiği hakikatin nüvesini barındırmaktadır.

Toparlamak gerekirse, yazarın, İsmail Aka'dan anladıklarını anlatmaya çalıştığı bu metin, yazının başında da belirtildiği gibi, tarafsız olma iddiasında olmanın pek de anlamlı olmadığı taraflı bir metindir. Çünkü yazar, üzerinde düşünce üretilen şeyin/kişinin, düşünenin kendi algılaması ile ulaşabildikleri ile sınırlı olduğuna inanmaktadır. Öte yandan özne ile nesne arasında kurulan ilişkinin, şu ya da bu biçimde düşünce edimini etkilediği, hatta şekillendirdiği de bir gerçektir. Sosyal bilimlerin en anlamlı tarafı da budur: öznenin bilinci ile nesne arasında kurulabilmesi olası olan doğrudan, öznel ve sorgulanamaz ilişki...